

ПРО СКЛАД УЧНІВ ЧЕРНІГІВСЬКОГО КОЛЕГІУМУ

Кількісний та соціальний склад учнів Чернігівського Колегіуму є одним з багатьох ще недостатньо досліджених питань з історії цього навчального закладу. Дореволюційні дослідники Колегіуму, маючи в своєму розпорядженні значно ширшу документальну базу, не приділяли йому належної уваги, обмежуючись лише загальними зауваженнями щодо всестанового характеру складу учнів, трохи краще було досліджене питання утримання малозабезпечених студентів.

Дослідники XIX ст. наводять тільки два документи, де мова йде про кількість учнів та про деякі факти щодо їх походження і утримання — це донесення в Синод чернігівських архієпископів Іродіона Жураковського від 1727 р. та Іларіона Рогалевського від 1738 р.¹ Хоч, як зазначав один із дослідників Чернігівського Колегіуму XIX ст. В. Литинський, починаючи з 1737 р. архієреї щорічно надсилали в Синод звіти про стан Колегіуму.²

До нашого часу збереглася тільки одна відомість про учнів Чернігівського Колегіуму за 1767/68 навчальний рік, що зберігається в Чернігівському обласному архіві і яка ще не стала предметом спеціального дослідження.³

На жаль, відсутні дані про учнів Колегіуму в перші роки його існування. Це пояснюється самим характером освіти в цей період, відсутністю бюрократичного контролю з боку державного апарату за учбовими закладами на Україні. Кожен бажаючий, маючи певний рівень підготовки, міг вступити до Колегіуму, відвідувати лекції викладачів, а також міг вільно залишити його і перейти до іншого учбового закладу. Обліку учнів не велося. Списки були відсутні.

Про це свідчить донесення в Синод І. Жураковського від 1727 р.: «...а сколько было в нем (Колегіумі) учеников по сю пору (по 1727 р.) о том неизвестно, первее для того, что оных нигде не записывано, другое же, нельзя и записывати, понеже суть отходные люди, одни из других училищ приходят и отходят»⁴.

Але з посиленням бюрократизації та регламентації усіх сторін життя за Петра I, насамперед, удержавлення церкви, створення у 1721 р. Синоду та прийняття «Духовного регламенту», становище поступово почало змінюватися. Слідом за «Духовним регламентом» Синод видав ряд указів про обов'язкове навчання дітей усіх священнослужителів та створення з цією метою шкіл в єпархіях при архієрейських резиденціях. Синод вимагав щорічної докладної звітності про всі сторони життя цих учбових закладів.

Одним з таких звітів, що дійшов до нашого часу у вигляді окремих цитат в дослідженнях XIX ст., а, в 1895 р. був надрукований у журналі «Київська старина», і був звіт в Синод І. Жураковського за 1727 р.⁵

У звіті вперше повідомлялося про час створення Колегіуму — 1700 р., кількість класів, які існували на тоді (їх називали школами) — «по риторіку» тобто чотири граматичні класи: аналогія, інфима, грамати́ка, синтаксима та класи поетики і риторики. У них навчалось 257 учнів.

Враховуючи, що класів було шість, то у кожному класі-«школі» в середньому було більше 40 учнів. Відомо, що в 4 молодших класах ви-кладало по 4 вчителі, один на два класи і в старших двох класах (до

тридцятих років, коли ще поетика не виділялась в окремий клас)⁶ — один учитель, тобто весь курс навчання забезпечували три вчителі і на одного вчителя в середньому припадало 80 учнів.

Звіт підтверджував, що у Чернігівському Колегіумі, який був заснований випускниками Києво-Могилянського Колегіуму за зразком своєї *almae matris*, також дотримувалися демократичних принципів щодо прийому учнів усіх станів, як духовних, так і світських осіб. У донесенні називаються посади, які обіймали учні після закінчення Колегіуму: «...а скончавши школы, некоторые монашеский чин приняли от епархии киевской, а другие в черниговской, а иные в профессорстве остаются, другие проповедью слова божия бавятся, а иные произведены до игумен и другие достоинства, а которые в светском стану, иные священниками поставлены, а другие на мирских властях остаются... Число же тех учеников в школах черниговских сего 1728 г. обретается на лицо всех господских детей и нищих (нищетных?). 257...».⁷

У звіті вказувалися джерела утримання учнів: «...пропитание же оные ученики имеют, которые господские дети, же от своих домов питаются, а неимущим своего пропитания, по силе духовного регламента с начала 1723 г. с монастырей и земель церковных дается пропитание и на прочие нужные требования повсягодние...».⁸

І. Жураковский згідно з «Духовним регламентом» з початку 1723 р. встановив, що по черзі один рік монастирі давали двадцяті частину своїх прибутків на утримання малозабезпечених учнів Колегіуму, а другий рік приходські церкви — тридцяті частину.⁹

До створення Синоду та виходу «Духовного регламенту» утримання учнів здійснювалося з казни архієрейської кафедри та за рахунок пожертвувань заможних осіб.

Другий звіт про стан Чернігівського Колегіуму архієпископа Платона Рогалевського за 1738 р. дійшов до нас лише у вигляді окремих витягів, які дослідники Колегіуму XIX ст. цитували у своїх працях. З них дізнаємося, що засновником Чернігівського Колегіуму І. Рогалевський вважав чернігівського архієпископа І. Максимовича.¹⁰

У цей час в Колегіумі навчалось 253 учні,¹¹ тобто кількість учнів, порівняно з 1727 р., майже не змінилася. У донесенні вперше повідомлялось про кількість дітей як світських, так і духовних осіб, які здобували освіту в Колегіумі — «светского и духовного стану» насчитується перших 175 чоловік, а последних только 78».¹² Таким чином донесення свідчить, що більшість учнів, які навчалися в цей період в Колегіумі, були світського походження, а не духовного. І це, незважаючи на укази Синоду, а слідом за ними численні укази чернігівських ієрархів про обов'язкове навчання дітей священнослужителів та такі покарання у випадку їх невиконання, як «лишення парохии и священничества».¹³ Дореволюційний дослідник В. Литинський вважав, що у цей час в Чернігівському Колегіумі навчалися переважно діти військової старшини. І пояснює це загальноосвітньою програмою навчання у Колегіумі. Треба мати на увазі, що в Україні на той час не було інших навчальних закладів підвищеного і вищого типу, крім колегіумів, де можна було б отримати світську освіту. У звіті І. Рогалевського детально описується, скільки коштів та харчів було витрачено на утримання незможних студентів з 1723 року до 1737 р. Грошей — 379 р. 89 коп., житньої муки — 192 четвертей, пшеничної — 8 четвертей, гречаної — 48 четвертей, круп — 56 четвертей, «олеї» — 800 кварт, свинячого сала — 72 пуди.¹⁴ Якщо врахувати, що кожного року в бурсі жило понад 100 малозабезпечених студентів (це видно, як писав В. Литинський, із щорічних архієрейських звітів у Синод)² і розділити вищеназвані суми ще на 14 років, то на утримання одного бурсака у рік припадало: — 27 коп. грошима, житньої

муки — 7 1/2 гарнців (приблизно 20,5 кг), пшеничної — близько 9 гарнців (близько 24,3 кг), гречаної — 2 гарнці (близько 5,4 кг), круп — 2,5 гарнців (близько 6,7 кг), «олеї» — 0,5 кварта і свинячого сала — близько 2 фунтів (тобто 818 грамів). Як бачимо, забезпечення цієї категорії студентів було мізерним, жили вони впроголодь, що примушувало їх жебракувати. Про це писав авторитетний краєзнавець XVIII ст. О. Ф. Шафонський.¹⁵

Цінним джерелом у дослідженні кількісного та соціального складу учнів Чернігівського Колегіуму, їх утримання є відомість за 1767/1768 навчальний рік.¹⁶

У передмові цього документа вказується, що згідно з указом імператриці Анни Іоаннівни і св. Синоду від 8 лютого 1731 р. та форми, яка була додана до указу від 3 березня 1737 р., складено відомість про учнів «славолатинського колегіума» за 1767/1768 навчальний рік, з переліком учнів різних чинів, а також кількості грошей та харчів, які було зібрано та витрачено на «пропитание и другие потребности» учнів. Підписав документ чернігівський єпископ Кирило Ляшевецький.

На відміну від вищеназваних звітів, ця відомість є найбільш повною: представлені списки учнів всіх класів, зазначено з якого полку, єпархії, протопопії чи сотні, міста чи села прибув учень, вказується прізвище, ім'я та соціальний стан батька, скільки років виповнилося учню на даний навчальний рік, дата його вступу в Колегіум (число, місяць, рік), чого навчився учень, чому навчається, оцінки.

Згідно з відомістю у 1867—68 рр. в Чернігівському Колегіумі у семи класах навчалось 213 учнів: в класі аналогії — 29 уч., інфими — 17 уч., граматики — 17 уч., синтаксими — 31 уч., поезики — 37 уч., риторики — 52 уч., філософії — 30 уч. Кількість учнів не збільшилася у порівнянні з 1738 р., а навіть трохи зменшилася, незважаючи на те, що 1749 р. у Чернігівському Колегіумі був відкритий ще один клас філософії. Можливо, це пояснюється тим, що в 1738 р. митрополит Рафаїл Заборовський запровадив в Києво-Могилянській Академії курс додаткових іноземних мов: єврейської, грецької та німецької,¹⁷ а з 1753 р. — вводиться французька,¹⁸ чого не було у Чернігівському Колегіумі в цей період. І можна припустити, що це стало причиною відтоку частини учнів в Києво-Могилянську Академію. Так, в 1749 р. учень класу синтаксими Чернігівського Колегіуму Петро Мінц перейшов в Київську Академію «к научению иностранных языков».¹⁹ Є відомості про те, що у Чернігівському Колегіумі курс грецької мови був запроваджений чернігівським єпископом Кирилом Ляшевецьким (1761—1770 рр.), але невідомо в якому році.²⁰

Якщо звернутися до географії місць, звідки походили учні Колегіуму, то бачимо, що найбільше було з Чернігівського полку — 117 чоловік, а саме: з міста Чернігова, з Седнівської, Менської, Любецької, Ріпкинської, Роїщенської, Березинської, Сосницької, Городнянської, Понорницької сотень та сотенних містечок.

Багато вихідців з північної Сіверщини — Стародубського полку — 74 учні: з м. Стародуба, Новгород-Сіверської, Почепської, Погарської, Топольської сотень.

У Чернігівському Колегіумі навчалися студенти і з інших полків України: з Київського — 8 чол., Прилуцького — 2 чол., Лубенського — 3 чол., Ніжинського — 6 чол., Переяславського — 1. Здобували освіту в Колегіумі і 4 виходці з Росії — з Московського, Воронежського і Белгородського повітів та 3 учні із західних областей України, що входили до складу Польщі: з Львівського повіту, містечка Дубна, м. Дрибина.

У відомості учні кожного класу розділені на групи згідно з їх соціальним становищем: «сыны священническия», «сыны козацькия», «сыны

мещанские», «сыны посполитые». Із 213 учнів Чернігівського Колегіуму трохи більше половини, а саме 111 учнів, були дітьми світських осіб, 102 — священнослужителів. Таким чином, і в цей період, коли наплив дітей священнослужителів повинен був значно посилитися відповідно до указів про обов'язкове їх навчання, все-таки більшість студентів була світського походження. 71 студент — вихідці з козацьких сімей, з них 48 — з середовища козацької старшини і урядовців, 40 учнів походили з міщанських родин та селян.

Серед дітей козацької старшини, які навчалися у Колегіумі, нащадки таких відомих родин на Чернігівщині як Лизогубів, Мокрієвичів, Рославців, Бакуринських, Грембецьких, а також Кутневських, Стаховичів, Комаровських, Крачевських та інших. Так, в цей час в Колегіумі здобували освіту праправнуки чернігівського полковника XVII ст. Якова Лизогуба,²¹ Василь (клас аналогії, 13 років), Федір та Роман Лизогуби (клас риторики, 16 років), праправнук генерального писаря XVII ст. Карпа Івановича Мокрієвича²² — Василь Мокрієвич (клас граматики, 15 років), його батько Василь Іванович теж «учение происходил» в Академії Черниговской.²³ Він був полковим канцеляристом та бунчуковим товаришем. Тут вчилися правнуки стародубського полковника XVII ст. Івана Григоровича Рославця:²⁴ Олександр (клас аналогії, 13 років), Микола (клас граматики, 14 років), Федір (клас синтаксими, 16 р.), а також правнук наказного Чернігівського полковника XVII ст. Миколи Грембецького²⁵ — Степан Грембецький (клас граматики, 10 років), правнук Новгород Сіверського соника Данила Герасимовича Кутневського²⁶ — Андрій Кутневський (клас аналогії, 11 р.), нащадок седнівського та городнянського сотників Іван Стахович²⁷ (клас поези, 15 років), син роїщенського Сотника Леонтія Бакуринського — Петро Бакуринський (клас граматики, 15 років), син виблівського сотника Миколи Тризни²⁷ — Андрій Тризна (клас граматики, 11 років). У Колегіумі навчалися діти й інших бунчукових, військових, значкових товаришів, військових та полкових канцеляристів, полкових і сотенних писарів, отаманів, чернігівського бургомистра, райців чернігівського магістрату, а також простих козаків, міщан (художників, кушніра) і посполитих (селян), а саме: Петро Панкочський (клас граматики, 17 років), Гаврило Трофимович (грамота, 17 років), Лаврентій Драдовський (клас риторики, 20 років) та інші. До Колегіуму вступала молодь різного віку. Так, у першому класі (аналогії) навчалися діти 10, 13—14, 16 років і навіть 18 років, у передостанньому класі риторики — відповідно від 13 до 24 років. Закінчували навчання у Колегіумі вже дорослими людьми, найстарший вік студента, зафіксований у відомості — 29 років. Приймали на навчання протягом всього навчального року: починаючи з вересня і кінчаючи квітнем-травнем. Навчальний рік розпочинався у вересні. Курс навчання у Чернігівському Колегіумі не мав стабільних термінів. Так, відомість останнього класу філософії свідчить, що студенти навчалися різні строки (у відомості вказується дата вступу учня до Колегіуму) — це і 10, 7, 6, і навіть 5 років. Учні, напевно, як і в Києво-Могилянській Академії, могли залишатися в класі скільки завгодно разів і мали можливість навчатися необмежений час.²⁸

213 учнів Чернігівського Колегіуму навчало 5 учителів, у чотирьох молодших граматичних класах було по два вчителі: учитель класів аналогії та інфими Стефан Давидов навчав 46 учнів, учитель класів граматики і синтаксими Даміан Ларіонов — 48 учнів. У класі поези був окремий учитель — Дмитрій Козловський, який мав 37 учнів, у класі риторики — учитель ієромонах Іллій навчав 52 учні. Філософію викладав учитель філософії, він же був і ректором Колегіуму — Патрікій Котельницький. Ф. Гумилевський зазначав, що ієромонах П. Котельницький (1761—1768 рр.) підписувався на паперах то префектом, то

ректором.²³ У даній відомості П. Котельницький підписався ректором. Оцінки, які ставили вчителі учням, були лаконічні і не відрізнялися різноманітністю — «понят», «непонят», «средствен», інколи — «туп».

У кінці відомості прикладений звіт про кількість грошей та харчів, зібраних з монастирів та протопопій Чернігівської єпархії за 1767—1768 роки і витрачених на «пропитание» бурсаков. Грошей було витрачено — 161 руб. 68 коп., жита — 14 четвертей, 14 четвериків, круп — 192 гарнців, сала — 135 фунтів. Розділивши цю суму на 100 бурсаків, дізнаємося, що на кожного на рік припадало: грошей — 1 руб. 61 коп., житньої муки — 0,144 четвертей (приблизно 20 кг), круп 1,92 гарнців (5 кг), сала — 1,35 фунта (трохи більше півкілограма).

Як бачимо, забезпечення бурсаків харчами і в цей період порівняно з 1737 роком майже не змінилося, трохи більше витрачалося тільки грошей. І можна лише приєднатися до слів О. Ф. Шафонського, який писав — «смотря на сіе бедственное состояніе, должно всю справедливость и похвалу сему юношеству в том отдать, что многие из оного добровольно и охотно все бремя горести, скудности и нужды для того, только несут, чтобы чему-нибудь научиться».³⁰

Джерела та література:

- 1 Докучаев В. Первые годы существования Черниговской семинарии (1700—1712 г.) // Черниговские епархиальные известия (неоф. часть). — 1870. — С. 281.
- 2 Литинский В. Картинки из прошлого Черниговской духовной семинарии // Черниговские епархиальные известия (неоф. часть) — 1896. С. 442. Там же. — 1897. — С. 938 Там же — 1896. — С. 554.
- 3 ДАЧО. — Ф. 679. — Оп. 1. — Спр. 941.
- 4 // Киевская старина. — 1895. — № 10. — С. 3.
- 5 Там же. — С. 3.
- 6 Литинский В. Картинки из прошлого Черниговской духовной семинарии. — 1898. — С. 507.
- 7 Киевская старина. — С. 3.
- 8 Там же.
- 9 Литинский В. «Картинки...» // Черниговские епархиальные извест. — 1896. — С. 550.
- 10 Докучаев В. Первые годы // Черниговские епархиальные извест. — 1870. — С. 281.
- 11 Литинский В. «Картинки...» // Черниговские епархиальные известия. — 1896 — С. 442.
- 12 Там же. — С. 442.
- 13 Литинский В. «Картинки...» // Черниговские епархиальные известия. — 1896. — С. 553.
- 14 Там же. — С. 554.
- 15 Шафонский О. Черниговского наместничества топографическое описание. — К., — 1851. — Т. II. — С. 283.
- 16 ДАЧО — Ф. 679. — Оп. 1. — Спр. 941.
- 17 // Киевская старина. — Т. 58. — 1879. — С. 60.
- 18 Хижняк З. Києво-Могилянська Академія — К., 1981. — С. 81.
- 19 Киевская старина. — Т. 58. — 1879. — С. 60.
- 20 Разговор о начале города Чернигова и о учреждении семинарист (підготовка до друку і передмова О. Б. Коваленка). Сіверянський літопис. — 1996. — № 4. — С. 125.
- 21 Модзалевский В. Малороссийский родословник. — К. — Т. 3. — 1912. — С. 109.
- 22 Там же. — С. 578.
- 23 Там же. — С. 577.
- 24 Милорадович Т. Родословная книга Черниговского дворянства С - Петербург. — 1901. — Т. II. — С. 171.
- 25 Модзалевский В. Малороссийский родословник. — Т. I. — 1908. — С. 334.
- 26 Там же. — Т. II. — 1910. — С. 650. 7. Там же — Т. 4. — 1914. — С. 761.
- 27 Милорадович П. Родословная к нига Черниговского дворянства — С. 198.
- 28 Хижняк З. Києво-Могилянська Академія. — С. 135.
- 29 Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. — Чернигов. — 1973. — С. 207—208.
- 30 Шафонский О. Черниговского наместничества топографическое описание. — С. 283.